

Autoriõigusi vahendab Eesti Teatri Agentuur.

Tallinna Linnateater

Lai 23, Tallinn 10133

linnateater.ee

facebook.com/linnateater

twitter.com/linnateater

instagram.com/linnateater

Kavalehe koostas Triin Sinissaar,
kujundas Katre Rohumaa,
fotod tegelastest Siim Vahur

Maksim Gorki
Põhjas

(На дне)

Vene keelest tõlkinud **Ernst Raudsepp**

Lavastaja

Uku Uusberg
(Eesti Draamateater)

Kunstnik

Martin Mikson

Kostüümikunstnik

Reet Aus

Valguskujundaja

Emil Kallas

Etenduse juht

Ingrid Noodla

Esietendus 24. märtsil 2018 Põrgulaval

Etendus on kahes vaatuses ja kestab umbes 3 tundi
30 minutit.

Teatri peanäitejuht: Elmo Nüganen

Teatri direktor: Raivo Pöldmaa

Preemiad

Uku Uusberg - Tallinna Linnateatri
kolleegipreemia parima lavastuse eest, 2019

Martin Mikson - Tallinna Linnateatri
kolleegipreemia parima kujunduse eest, 2019

Allan Noormets - Eesti teatri aastaauhind
parimale meeskõrvalosatäitjale, 2019

Osades

Rain Simmul	Mihhail Ivanov Kostõljov, öömajapidaja
Külli Teetamm	Vassilissa Karpovna, tema naine
Liis Lass	Nataša, viimase õde
Andres Raag	Medvedev, nende onu, politseinik
Kristjan Üksküla	Vaska Pepel
Andero Ermel	Andrei Mitritš Kleštš, lukussepp
Evelin Võigemast	Anna, tema naine
Hele Kõrve	Nastja, tüdruk
Epp Eespäev	Kvašnja, pelmeenidega kaubitseja
Allan Noormets	Bubnov, mütsitegija
Mart Toome	Parun
Alo Kõrve	Satin
Argo Aadli	Näitleja
Aleksander Eelmaa (Eesti Draamateater)	Lukaa, rändaja
Märt Pius	Aljoška, kingsepp
Mikk Jürjens	Tatarlane
Kalju Orro	Vana tatarlane
Hardi Möller (EMTA lavakunstikooli 30. lend)	Pootshaak

Peeter Torop

PÕHJA VALGUS

Eluruum

Kirjaniku teoste maailma eripära tuleneb selle suhtest kirjaniku isiklikku ja sotsiaalsesse maailma. Maksim Gorki (kodanikunimega Aleksei Peškov, 1868–1936) kujunes kirjanikuks pärisorjuse kaotamise ja teiste 1860-ndate aastate reformide järgsel Venemaal. Kuna maad kõigile talupoegadele ei jagunud, siis tekkis ikka rohkem neid, kes külast linna õnne läksid otsima. Kui 1860-ndatel sai kogukonnalt külast lahkumispassi 1,3 miljonit inimest, siis 1890-ndatel ulatus nende arv 7 miljonini. Osa neist rändas tööd otsides mööda Venemaad. Neist said nn paljasjalgsed, kes oma rännuteedel juhutööde puudumisel end ka kerjamisega elatasid. Teistest said töölised peamiselt linnades, kus tööstus kõige kiiremini arenes. Mitmed talupojad panid aluse töösturite dünastiatele. Ajavahemikus 1863 (esimene linnade loendus) kuni 1897 (esimene ülevenemaaline rahvaloendus) kasvas linnade elanikkond 2,5 korda, 16,8 miljonini. Ametliku statistika andmeil oli 1897 Venemaal 932 linna. Aga siiski moodustas linnarahvas Venemaa elanikkonnast vaid 13,4 protsenti.

Tänu riiklike algkoolide reformile 1864 ja sellele järgnevale külakoolide, pühapäevakoolide, kirikukoolide ja erakoolide tekkimise lainele kasvas kirjaoskus Venemaal 2-3 protsendilt sajandi keskpaigas 22 protsendini 1897 rahvaloenduse andmetel. Samas ei olnud haridustee jätkamine lihtrahval lihtne. 1880-ndad tõid kaasa rahvahariduse ministri I. Deljagini ringkirja „köögitüdrukute lastest“, milles soovitati alamrahvast gümnaasiumisse mitte lasta. Samasugused piirangud viidi sisse ka ülikoolides. Aleksei Peškov sai seda tunda omal nahal, kui ei pääsenud 1884 õppima Kaasani Ülikooli.

1884 loodi L. Tolstoi initsiatiivil lihtrahvast lugejale kirjastus „Posrednik“ (Vahendaja), 1885 asutati kirjastus „Narodnaja biblioteka“ (Rahva raamatukogu), mitmed vanemad kirjastused hakkasid samuti üha enam üllitama lihtrahvale mõeldud mugandusi kirjandusteostest, käsiraamatuid ja kalendreid. 1881–1888 tegutses vahelduva eduga lihtrahvale mõeldud teater „Skomorohh“, 1898 aga asutati Moskva kunstitheater, mille ametlik nimi oli esimesel kolmel aastal Hudožestvenno-obštšedostupnõi teatr, mida võiks tõlkida kui Kunstiliselt üldarusaadav teater. Lihtrahvale mõeldud kirjateoste ja lavastuste tekkimine oli osa riigi ja haritud seltskonna püüdest ületada lõhe vene kõrgkultuuri ja lihtrahva argikultuuri vahel.

19. saj. viimase kolmandiku vaimse atmosfääri oluliseks osaks on revolutsiooniline liikumine, mis jaguneb anarhistide, vandenõulaste ja propagandiste vahel. Viimastega seostub 1874 toimunud narodnikute rahva hulka minek. Külakogukonnas sotsialismi nägemine ja lootus, et rahvas hakkab aktiivselt oma õiguste eest võitlema, ei õigustanud end. Vandenõulaste aktiivsus viis 1.03.1881 tsaari tapmiseni, kuid see tõi kaasa vaid repressioonid. Narodnikluse aluseks on kuulus filosoof N. Berdjajev nimetanud usku rahvasse, eelkõige talupoega. Religioosselt meelestatud narodnikud otsisid rahvas tõelise usu, „vene Kristuse“ olemust, sotsialismimeelsed nägid külakogukonnas sotsialistliku kollektivismi algvormi, läänemeelsed leidsid, et rahvuseülene marksistlik tee on Venemaa jaoks parim tulevik.

1874 rahva hulka läinud noored läksid rahva silmi avama sotsiaalsetele probleemidele Venemaal. Suurt edu nad ei saavutanud. 1880-ndate hilisnarodnikud ei olnud enam nii optimistlikud, kuid uskusid siiski, et ka väikeste tegude ja eneseohverdusega saab rahva jaoks palju ära teha. Nii rahvas kui noored (pool)haritlased omandasid kultuuri-pildis romantilise oreooli. Seda väljendasid kirjan-duse suurkujud, nagu näiteks F. Dostojevski oma viimase romaaniga „Vennad Karamazovid“ või L. Tolstoi oma 1880-ndate jutustuste ja artiklitega



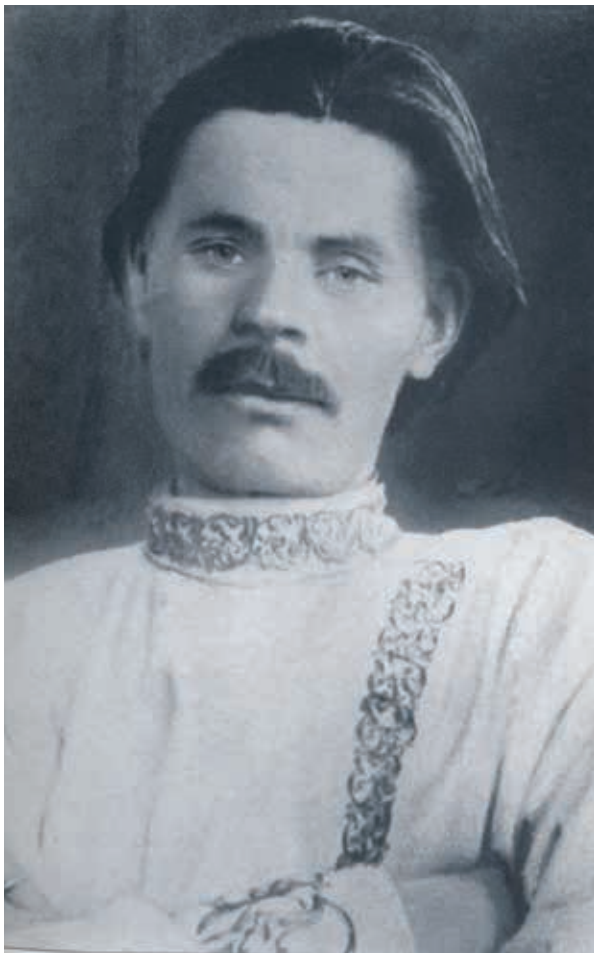
ning viimase romaaniga „Ülestõusmine“. Tolstoi vaated mõjutasid paljusid noori maale minema ja seal kommuunidena maad harima. Tekkis ka omaette narodniklik kirjandus, mida Eestis 1950-ndatel ka ametlikult eestindati (Uspenski, Pomjalovski jt).

Kirjanduses vähenes huvi romaanide vastu ja kirjutati palju lühivormides, etnograafilistest ja sotsioloogilistest olukirjeldustest romantiliste lühijuttudeni. Ajaloo kõrvale tekkis Venemaa historioofiiline käsitlus Venemaa erilisusest maailmas, mille näitena on eesti keeleski Danilevski „Venemaa ja Euroopa“. Filosoofias kirjutas Berdjajev vene probleemina tragöödia kultuurist, Fjodorov aga vajadusest austada oma esivanemaid (supramoralismi õpetus) ja tunda kohalikku ajalugu, oma juuri. Vaid nii saaks tema arvates vältida Venemaal kaost.

Hinge pimeduses

Maksim Gorki kirjutas oma näidendi „Põhjas“ 1902. aastal. Kuid näidendi lõpp toob meid tagasi aastasse 1887. Biograafilises eelloos on oluline teada, et 1868 Nižni Novgorodis tislari peres sündinud Gorki jäi kolmeaastaselt isata ja kümneaastaselt emata. Emapoolsed vanavanemad olid ta peamised kasvatajad. Koolitee jäi Gorkil lühikeseks, sest vanaisa laostumine sundis teda tegema erinevaid





Maksim Gorki XX sajandi algusaastatel.

töid jooksupoisist ikoonimaalija abiliseni. 16-aastasena sõitis Gorki Kaasanisse, kus pärast ebaõnnestunud katset ülikooli pääseda tegi algul juhutöid sadamas ja seejärel pagaritöökojas. Sel perioodil hakkas ta käima illegaalsete ringide koosolekutel, puutus kokku marksistliku kirjandusega ja osales narodniklikus propagandatöös. Selleks ajaks oli ta lugenud Schopenhauerit, Nietzschet ja teisi tollal tuntud filosoofe. Pettumine propaganda-tegevuses tõi kaasa tõsisema kriisi, sest soov parandada maailma oli suur, aga abistatavate vastuseis ja isegi agressiivsus abistajate suhtes veel suurem. Lisaks surid 1887 mõnekuise vahega nii vanaema kui vanaisa. Selles olukorras kaotas noormees elu mõtte. Detsembris 1887 püüdis 19-aastane Gorki end turult ostetud revolvriga Volga kõrgel kaldapealsel kloostrimüüride ees maha lasta. Ta sihtis südamesse, kuid tabas vasakusse kopsu ja pidi kogu järgneva elu kopse ravima. Tatarlasest valvur kutsus abi ja haiglas eemaldati kopsust kuul ning päästeti Gorki elu. Mõni päev hiljem leidis ta haiglas võimaluse juua kloraalhüdraati ning maoloputusega päästeti ta veelkord. Karistuseks lahutati ta neljaks aastaks kirikust.

Noore enesetapja taskust leiti sedel tekstiga: „Minu surmas palun süüdistada saksa luuletajat Heinet, kes mõtles välja hambavalu südames ... Minu põrm palun lahti lõigata ja teha kindlaks, milline kurat

minus viimasel ajal pesitses.“ Autobiograafiliste sugemetega teoses „Minu ülikoolid“ kirjeldab Gorki, kuidas ta tundis end lolliksteinuna, jätkates kuu aega hiljem tööd pagaritöökojas. Kirjaniku biograafide jaoks selgitab see sündmus enesetappe tema loomingus, kirjanikku ravinud psühhiaatrid seostasid seda aga noore Gorki kalduvusega pidada enesetappu argiprobleemide otsustavaks lahenduseks.

Juba 1888 oli Gorki taas Kaasani lähedal talupoegi agiteerimas, arreteeriti ja politsei jäigi tema tegevusi jälgima. Järgnevatel aastatel vahetas Gorki mitmeid töökohti, proovis edutult asutada tolstoilikku kommuuni, rändas palju ringi, tihti jalgsi, jõudes nii Kaukaasiasse kui Krimmi. 1893 astus ta vabaabiellu ja läkitas kaasale oma esimese teadaoleva autobiograafia. Ta tegi seda Heine eeskujul kirja vormis ja irriteeriva pealkirjaga „Pajatus faktidest ja mõtetest, mille vastastikuse mõju tõttu kärbusid mu südame parimad tükid“. Ämmaemandast kaasa ei jaganud mehe kirjanduslikke huvisid ja paar oli juba aasta hiljem lahus. 1896 abiellus Gorki laostunud mõisniku tütreaga, kes teenis leiba korrektorina ja kellest kujunes Gorki tekstide keeleteoimetaja. Samal aastal diagnoositi Gorkil tuberkuloos. Haigusega võitlemiseks veetis Gorki suure osa oma järgnevast elust Itaalias. Gorki biograafide vastuoluliseks teemaks on kirjaniku suhted naistega ja tema hüper-



seksuaalsus. Kirjandusloolastele on aga Gorki teostes silma jäänud rämedavõitu erootika, armastuse vaimse ja füüsilise poole vastuolu.

Kirjanduse valguses

Kirjanikuna oli Gorki oma ajastu laps. Ta tuli kirjandusse romantikuna, tema esikteos on jutustus mustlaste elust „Makar Tšudra“ (1892), samast aastast veel muinasjutuline poeem „Tütarlaps ja Surm“. Kirjanik poetiseeris paljasjalgseid („Tšelkaš“), lõi oma muinasjutte ja legende („Vanaeit Izergil“) ning kirjutas ka proosapoeeme („Laul kotkast“, „Laul tormilinnust“). Sajandi lõpuks jõudis Gorki realismi ja sotsiaalse analüüsini („Endised inimesed“, „Perekond Orlovid“, 1897) ja ka esimese romaanini „Foma Gordejev“ (1899). Romaanikirjanikuna sai ta tuntuks hiljem romaanidega „Ema“ (1906) lihtsa naise sotsiaalsest kujunemisest ja „Artamonovite ettevõte“ (1925) vene kapitalismi loogikast. Endisest talupojast töösturi ja tema kolme poja lugu: ühest saab küüniline kapitalist, teisest kõlblusetu elunautija ja kolmandast revolutsionäär. Kolmas kuulus romaan on „Klim Samgini elu“ (1925–1936), mis vaatleb Venemaal toimuvat nii kriitiliselt, et Gorkil tuli võimudele selgitada, et jutustaja vaated ei ole kirjaniku enda omad. Gorkist kujunes erakord-



selt kiiresti kuulus proosakirjanik. Kuus aastat pärast debüüti algas tema kolmeköitelise teoste kogu ilmumine. Juba 1902 valiti Gorki Keiserliku Teaduste Akadeemia auakadeemikuks, kuid Nikolai II ei kinnitanud seda otsust.

Draamakirjanikuna oli Gorki väga analüütiline. Ta uuris oma ajastut ja jälgis erinevate seisuste ja ühiskonnakihtide seisundeid käärivas vene ühiskonnas. Esimene näidend „Väikekodanlased“ (1901) näitab võimetust midagi muuta väljaspool oma maja. Teine näidend „Põhjas“ jälgib muutumise võimalusi läbi lootuse, lootusetuse ja nende vahele jääva lohutava vale. „Suvitajad“ (1904) on näidend segaseisuslikest haritlastest, kes on unustanud oma päritolu ja on võitlemise asemel valinud suvitajaks olemise omal maal. „Päikese lapsed“ (1905) käsitleb võitlejate põlvkonda ja samas nende vastas seisvat mustasajalisust. Järgnevad „Barbarid“ (1905) ja „Vaenlased“ (1906). Viimast hakati juba ilmunisaastal pidama esimeseks sotsialistlikku realismi esindavaks teoseks. Tegevus toimub vabrikus ning aluseks on konflikt tööliste ja omanike vahel. Hilisematest näidenditest on tuntumad „Vassa Železnova“ (1910, 1933, 1935) ja „Jegor Bulõtšov ja teised“ (1931), mis käsitlevad vene kapitalismi dramatismi. Gorki näendid olid tänu oma päevakajalisusele väga populaarsed.



„Põhjas“ (1902)

Gorki on tööprotsessis kasutanud ka pealkirju „Ilma päikeseta“, „Põhi“, „Öömaja“, „Elu põhjas“. Näidend sai loa lavastamiseks vaid Moskva kunsti-teatris ning Stanislavski oli seal nii lavastaja (koos Nemirovitš-Dantsenkoga) kui Satini osatäitja. Teatri jaoks oli see näidend „uus toon ja mängu maneer, uus olustik, uus omapärane romantika, paatos, ühest küljest teatraalsusega piirduv, aga teisest – jutlustusega. [...] Tuli omandada eriline paljas-jalgsestiil ja seda mitte segada tavalise olustikulise teatraalse tooniga või jälle näitlejaliku vulgaarse deklamatsiooniga. Paljasjalgtsel peab olema avarust, vabadust, tema erilist üllust“ (Stanislavski. Minu elu kunstis. 1949, lk 368). Lavastusel oli tohutu menu ning see tekitas ka filosoofilisi diskussioone inimväärikuse ja lohutava vale seoste üle.

1903–1905 jõudis näidend lavale Berliinis, Helsingis, Krakówis ja Pariisis. Tänapäeval on ta aktiivselt vene teatrite repertuaaris. Eraldi tasub nimetada Mogiljovi oblasti nukuteatri lavastust Valgevenes, kus kasutati inimnukke. Eestis on sel sajandil teatrisse jõudnud mitu huvitavat lavastust. Linnateatris jõudis lavale paroodiline versioon, P. Tammearu lavastatud Max Bitteri „Põhhjas“

(2000). O. Titovi huvitas Ugala lavastuses 2008 „see, mis toimub inimeste hingepõhjas“. 2011 sai näidendit näha leedulaste külalisetendusena Oskaras Koršunovase lavastuses NO99 Põhuteatris. Rakvere Teatris tõi J. Sorjanen 2015 lavale kaasajastatud versiooni, milles „kamp inimesi on kruisilaeval lõksus“.

Gorki „Põhjas“ on ka filmina lavastatud. Muuhulgas on seda tehtud Jaapanis, Indias ja Hiinas. Kuulsaim neist on Akira Kurosawa „Dondzoko“ (Sügavaim põhi, 1957), mille tegevus on toodud ajaloolisse Jaapanisse. Euroopas on ajalooliselt huvitav Jean Renoir’ „Les bas-fonds“ (1936). Nõukogude Liidu lõpliku lagunemise eel ekraniseeriti Gorki näidend 1987 kahes versioonis. Armeenias lavastas A. Petrosjan selle pealkirja all „Põhjas“, Moskvast kasutas J. Karassik varasemat pealkirja „Ilma päikeseta“. Venemaal tehtud värskeim variant, V. Kotti „Põhjas“ toob tegevuse tänapäeva prügimäele. Seega on „Põhja“ tõlgendamises kõrvuti nii sotsiaalne, ruumiline kui psühholoogiline põhi, mis osutab selle sajandivanuse näidendi kaasaegsusele. „Põhjas“ on ikka veel valgust, mida otsida.

*Peeter Torop on kirjandusteadlane ja semiootik ning
Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituudi juhataja.*

VASTUOLULINE GORKI

Maailmadramaturgia hulgas on „Põhjas“ Gorki tuntuim ja lavastatuim näitemäng, ka Eestis on see jõudnud varem lavale lausa paarikümnel korral (esmakordselt 1903 Estonias, lavastajad Willem Thal ja Paul Pinna). Huvitav on aga tõsiasi, et Teise maailmasõja lõpu ja Eesti taasiseseisvumise vahelisel perioodil sündis neist lavastustest eestikeelsetes teatrites üksnes kaks – autori sajandaks sünniaastapäevaks 1968. aastal lavakunstikateedri III lennu diplomilavastusena Noorsooteatris (lavastaja Grigori Kromanov) ja 1983. aastal Ugalas (lavastaja Jaan Tooming). Nõukogudeaegset Eesti teatrite repertuaaripilti vaadates jäävad pigem silma selgemat ideoloogiat kandvad näidendid („Jegor Bulõtšov ja teised“, „Vassa Želesnova“, „Barbarid“) või romaanide instseneeringud („Ema“).

Vastuolud paistavad kuuluvat olemuslikult Maksim Gorki isiksuse juurde. Vaesusest ja lootusetusest kultuurieliidi tippu tõusnud geenius, sotsialistliku realismi rajaja ja kirjanik, kes esitati viis korda Nobeli preemiale. Metseen ja humanist, kes korraldas piima jagamist näljas olevatele imikutele, aitas lugematutel hädasolijatel küll ravile pääseda, küll elujärke parandada, siluda suhteid

võimudega jne. Stalini ideekaaslane, kes kirjutas julmad read: „Kui vaenlane ei alistu, ta hävitatakse,“ mis muutusid enamlaste lipukirjaks. Mees, kellel oli hulk armusuhteid ja kaks abielu ning kes kaotas oma mõlemad lapsed (tütar Katja suri lapseas, poeg Maksim suri mitmeid kahtlusi äratanud asjaoludel kaks aastat enne isa). Inimene, kes ühtaegu vaimustus „vene kommunismi juhtide imepärasest tahtepingest“, teisalt ähvardas Nõukogude kodakondsusest loobumisega, kuulnud Hariduse Rahvakomissariaadi otsusest kõrvaldada raamatukogudest idealistliku suunitlusega filosoofiaalane kirjandus.

Foto järgmisel leheküljel: Maksim Gorki, „Põhjas“. TR Konservatooriumi lavakunstikateedri III lennu diplomilavastus noorema kursuse üliõpilaste kaastegevusel. Lavastaja Grigori Kromanov, kunstnik Lembit Roosa, assistendid Kalju Komissarov ja Jaan Tooming. Osades: Kostõljov – Andres Ots, Vassilissa – Mari Urbsoo või Tiia Randviir, Nataša – Tiina Kukli, Medvedjev – Peeter Jakobi, Vaska Pepel – Raivo Trass, Kleštš – Ilmar Mikkor, Anna – Katrin Jakobi (Karisma), Nastja – Helle-Reet Helenurm, Kvašnja – Mari Lill, Bubnov – Ago Saller, Parun – Ago Roo, Satin – Jaan Tooming, Näitleja – Enn Klooren, Luka – Kalju Komissarov, Aljoška – Väino Uiho, Ühesilmne Lott – Kaarel Kilvet, Tatarlane – Tõnu Tepandi. Esietendus 28. märtsil 1968 ENSV Riiklikus Noorsooteatris (praeguses Tallinna Linnateatris).





Gorkit ennast näis huvitavat vastuolu kui tõetsimise vahend, mida ta on kasutanud ka näidendi „Põhjas“ loomisel. Näitemängu vastuvõtt ja tõlgendus on mõistagi olnud kantud paljuski konkreetsest ajastust. 1917. aastal kiidab Eduard Vilde autori julget uuenduslikku stiili, kirjutades väljaandes Sotsiaaldemokraat ilmunud arvustuses Paul Pinna lavastusele: „Maksim Gorki „Põhjas“, mille „Estonia“ teater tuna-eilasest peale pikka aega jälle oma mängu-kavasse võttis – vist ei ole teda uues „Estonias“ üleüldse mängitud – on tükk, mis kirjandusliste koolipapade draama-reeglitest ja retseptidest üleannetult mööda süstab, jälle kord tõestades, et kõik „seadus ja prohvetid“ ainuüksi kunstilise looja enda vaimlisest töökojast tulenevad, et sisuga ühes ka vorm sünnib ja valmib. Ei aita kõige sügavamad autoritedi-kortsud säärase „seaduse“-urgitseja ennast meelitaval palgel – looja näitab oma võiduga, et reegel, mida tema tarvitas, „reeglitest kõige kõrgem“ oli. Ei peategelast-„kangelast“, ei tegevustikku tavalikus mõttes, ei lahendatavat konflikti-sõlme, ei tõusu ega mõõna. Episodiline, kavandline, koonduseta kõik, mis paigal püsivat draamalist tegevust niihästi kui üksikuid iseloome joonistab ning valgustab. Mitte näidend, ainult kirjeldus, isegi õre kirjeldus – peaaegu följeton. Ja ometi draama kõige matsakama dramatilise rõhüränkusega, tragödia täis eht traagilist hinge-jõudu.“



1946. aasta Sirbis ja Vasaras ilmunud Gorki eluloo-artiklis paneb Debora Vaarandi rõhu ajastule vastavalt ideoloogilisele küljele: „Gorki võttis tõepoolest paljasjalgse oma teoste kangelaseks. Ta annab terve kireva galerii vaesestunud proletariaadist: vargaid, hulguseid, paljasjalgseid, kerjuseid, „endisi inimesi“, keda ühiskond on heitnud üle parda, kes on juba põhjas ja kellel seetõttu pole enam midagi kaotada. Nad on vabad väikekodanlikest köidikuist, on kaotanud oma klassi palgejooned, sealjuures on nad uhked ja vabadustarmastavad, võimelised suurteks hingelisteks tõusumomentideks. Nende ühiskonnast väljatõugatute kaudu avaldab Gorki oma protesti maksva korra vastu, näidates neid kapitalismi ohvritena. Gorki suhtub neisse suure humanismiga, kuid ei idealiseeri, ta ei kujuta lumpenproletariaati kunagi võitlejana uue ühiskonna eest. Nende tühjaks-kurnatud inimeste võimetust elu ees kujutab Gorki teravasti juba „Endistes inimestes“, eriti aga „Põhjas“, kus Luka „lohutavad valed“ viivad vaid õnnetusse.“

1968. aastal Noorte Hääles ilmunud arvustuses Kromanovi lavastusele Noorsooteatris toob kriitik M. Stein esile aga hoopis tegelaste üldinimlikkuse ja näidendi ajastuülesuse (sedasama rõhutas ka Kromanovi kaasaegne, tinglik lavaline lahendus).

Vene kirjanduse suurkuju ja mõjuka ühiskonnategelase kohta veetis Maksim Gorki märkimisväärse osa oma elust Venemaalt eemal. 1906. aastal saatis enamlaste partei ta Ameerika Ühendriikidesse rahalisi toetusi koguma ning pärast seda ringreisi asus ta oma haigete kopsude tõttu elama Itaaliasse, pehme kliimaga Capri saarele. 1913. aastal naasis ta kodumaale, kuid kaheksa aastat hiljem oli osalt tervislikel põhjustel, aga suuresti ka kriitika tõttu, mida ta tegi 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooniga võimule pääsenud Lenini ja enamlaste valitsuse vägivalla ning repressioonide vastu, sunnitud uuesti Itaaliasse kolima.

Välismaal viibimise perioodidel jätkas Gorki aktiivset kirjanduslikku ja ühiskondlikku tegevust ning hetkeks, mil ta oma 60. juubelisünnipäeva puhul uuesti Venemaad külastas, oli temast saanud ikoon, kellele polnud võrdset. Hoolimata kirjaniku soovist jääda võimalikult anonüümseks ja „nähtamatuks“, tundis rahvas ta ära kõikjal, kuhu ta läks, ning teda ootasid ees osalemised lõpututel vastuvõttudel, miitingutel ja aktustel.

Jossif Stalin, kes oli pärast Lenini surma saanud piiramatu võimu Nõukogude Liidus, otsustas, et Gorki tuleb maksku mis maksab püsivalt Venemaale tagasi meelitada. Esiteks oli ta üks prominentsemaid vene kirjanikke, teiseks oli ta enamlaste häälekas toetaja, kolmandaks siiski liiga iseseisev mõtleja, et teda endast kaugel hoida. Kirjanikule määrati Lenini orden ning tema käsutusse pakuti häärberit Moskvast ja villat pealinna lähedal. Fašistide valitsetavas Itaalias ei olnud Gorkil positsiooni ega erilist sissetulekut. Ta nõustus kodumaale tagasi kolima ning asus seal kirjanike liidu etteotsa, korrates Stalini sõnu kirjanikest kui „inimhingede inseneridest“. Stalini režiimi repressioone Gorki, erinevalt varasemast, avalikult ei kritiseerinud.

Ometi ei saa Gorkit nimetada ka Stalini marionettiks. 1932. aastal otsustati Gorki sünnilinn Nižni Novgorod nimetada tema 40-aastase kirjandusliku ja ühiskondliku tegevuse tähistamiseks ümber Gorki linnaks. Gorkile oli see otsus vastumeelne ja ta ei jätnud seda ka väljendamata. Stalin ootas Gorkilt pikisilmi raamatut enda kohta. Kirjanikule olid eraldatud kaustad spetsiaalselt väljavalitud dokumentide, intervjuude ja muude materjalidega, kuid Gorki töötas samal ajal süvenenult hoopis oma suurromaaniga „Klim Samgini elu“, mille neljas, viimane köide jäi lõpetamata ja mida selle kõikuvast tasemest hoolimata nimetati korduvalt tema



Maksim Gorki saabumine Itaaliast. Moskva, 1928.

„kirjanduslikuks testamendiks“. (Muuseas, esialgu ilmus teose kohta ka teravat kriitikat, kuid aegamööda muutus see üha harvemaks – tsensor lihtsalt ei lasknud negatiivseid arvamusi läbi.)

Suhted Gorki ja Stalini vahel aina teravnesid. „Viimastel aastatel tajus Gorki üha selgemalt, et tema ümber toimub midagi kummalist ja arusaamatut. Justkui mingid kurjad jõud tõmbasid ja tõmbasid halastamatult koomale silmust, mis ikka rohkem piiras liikumisvabadust,“ kirjeldab Vadim Baranov raamatus „Maksim Gorki. Elu ja surma saladus“ (Kunst 2006, tõlkinud Jüri Pärni). 1934. aastal määrati Gorkile ootamatult koduarest tema Moskva-lähedases villas. Suhtlemisest välismaailmaga ära lõigatud, luges Gorki tähelepanelikult ajalehti, teadmata, et seda Pravdat, mida ta käes hoiab, trükitakse ühes eksemplaris vaid tema jaoks ... 1936. aasta suvel suri Gorki sealsamas. Surma põhjuseks märgiti kopsupõletik, kuid kohe läksid liikvele ka kuuldused, et Stalin lasi NKVD agentidel ta mürgitada. Oli tõde milline tahes, aga matusetseremoonial kandsid Stalin ja Molotov Gorki kirstu ja tema tuhk sängitati Kremli müüri.



KOMMENTAARE NÄIDENDILE „PÕHJAS“

Alljärgneva ülevaate koostamisel on võetud aluseks kommentaarid Maksim Gorki „Valitud teostele“ sarjast „Školnaja biblioteka“ (allikas: old.prosv.ru).

Venemaal avaldas näidendi „Põhjas“ esmakordselt kirjastusühistu Znanije 1903. aastal, kuid näitemängu jõudmine lavale oli vaevaline, sest kohe algasid raskused tsensuuriga. Tekst anti tsensorile läbivaatamiseks 27. augustil, kuid 25. septembril esitati selle kohta otsus, mille kohaselt „tuleb kogu näidendist välja jätta mõned fraasid ning järsud, jõhkrad väljendid ...“ Seda, et tsensuur oli näidendit „Põhjas“ tugevasti rappinud, teame näiteks Moskva Kunstiteatri näitlejanna Olga Knipper kirjust oma abikaasale Anton Tšehhovile.

Moskva Kunstiteatri juht Vladimir Nemirovitš-Dantšenko tegi suuri jõupingutusi, et päästa kas või osa sellest, mille tsensuur oli välja jätnud. „Osa kärpeid tsensuur taastas,“ kirjutas Gorki oma naisele 23. novembril 1902. „Ja kuigi see oli suurem osa, ei ole ma ikkagi rahul.“ 29. novembril esitas Nemirovitš-Dantšenko teksti uuesti tsensorile, paludes lubada näidend Moskva Kunstiteatri lavale. Hiljem on Nemirovitš-Dantšenko meenutanud:



„Mulle jäi mulje, et näidendile anti luba ainult see-
pärast, et võimud olid veendunud lavastuse täieli-
kus läbikukkumises.“ Ja tõepoolest – jaanuaris 1903,
pärast seda, kui „Põhjas“ oli Moskva Kunstiteatris
menukalt lavale jõudnud, keelas trükiasjade pea-
valitsus näidendi lavastamise Peterburi Aleksandra
teatris. Näidendit „Põhjas“ ei kantud ajalehes
Pravitelstvennoi Vestnik näidendite loetellu, mida
draamatsensuur lubas lavastada, ning edaspidi oli
lavastamine lubatud vaid Venemaa Teatriühingu
eritaotluse alusel, vastavalt tsenseeritud ja kinnita-
tud käsikirjalistele eksemplaridele, mitte aga kirjas-
tusühistu Znaniye trükitud raamatu järgi.

Gorki otsis oma draamale kaua aega sobivat peal-
kirja. Olles alustanud tööd näidendiga 1900. aasta
detsembris, teatas Gorki Konstantin Stanislavskile:
„Koon tasapisi neljakordset draamasukka värssidega, kuid mitte värssides. Ärge rääkige sellest
leHEMEESTELE. /---/ Tunnen, et üks stseen on mul
õnnestunud – tänu sellele, et seal on peategelaseks
päike ...“ Järgmises kirjas samale adressaadile tun-
nistas Gorki: „Näidendi kohta ärge küsige. /---/
Ma tahaksin väga kirjutada hästi, tahaksin kirju-
tada rõõmuga. /---/ Ma tahaksin päästa päiksekese
lavale, sellise lõbusa päikese, niisuguse Vene oma
– mitte väga ereda, kuid kõike armastava, kõike
embava ...“ Sellele mõttele vastas näidendi esialgne
pealkiri „Ilma päikeseta“. On teada ka pealkirja



variandid nagu „Öömaja“, „Põhi“ ja „Elu põhjas“. Pealkiri „Põhjas“ ilmus alles Moskva Kunstiteatri afišsidele. Ivan Bunini sõnul soovitas näidendi pealkirja Gorkile Leonid Andrejev: „Ükskord /---/ Andrejev ütles mulle /---/ lõbusalt ja samas süngelt, pannes kindlalt ja tungivalt oma lühikeste fraaside vahele punkti: „Pealkiri on kõik. Saad aru? Publikut on vaja lüüa otse silmade vahele, mööda panemata. No kirjutas inimene näidendi. Näitab mulle. Näen: „Elu põhjas“. Tobe, ütlen ma. Lame. Kirjuta lihtsalt „Põhjas“. Ja kõik. Saad aru? Päästsin inimese. Pealkiri on peen asi.“ Ent vahetult pärast tutvumist Gorki draamaga (1902. aasta juulis) teatas Andrejev oma kirjas: „Olin Arzamassis Gorki juures ja kuulasin tema uut draamat „Öömajas“ või „Põhjas“ (ta ei olnud veel ühe või teise pealkirja juurde pidama jäänud).“ Pikaajaline sobiva pealkirja otsimine juba kirjutatud näidendile tõendab, kui tohutult tähtsaks autor näidendit pidas ja millise sümboolse tähenduse sellele omistas.

Näidend on pühendatud Konstantin Petrovitš Pjatnitskile (1864–1939), kes oli tolle aja parima demokraatliku kirjastuse Znanije direktor ja asutaja. Nende koostöö sai alguse Pjatnitski ettepanekust avaldada Gorki jutustusi ning mõne aastaga sai Gorkist Znanije osanik ja peatoimetaja. Just tänu talle ja Pjatnitskile hoidis Znanije järjekindlalt demokraatlikku joont, ühendades enda ümber nii-



suguseid kirjanikke nagu Tšehhov, Bunin, Kuprin, Andrejev jt. Kõik need aastad sidusid Gorkit Pjatinitskiga mitte ainult ärisuhted, vaid ka tugev sõprus.

Üks näidendi esimesi säilinud visandeid pärineb umbes 1901. aasta novembrist. See sisaldab tege-
laste perekonna- ja eesnimede otsinguid. Neist mõnede tähendustest teeme juttu allpool, seni aga tasub pöörata tähelepanu öömajaliste vanusele: kahekümnest kuni neljakümne aastani, mida peetakse traditsiooniliselt isiksuse õitsengu ja eneseteostuse ajajärguks. Ainus „pikaealine“ on nende hulgas Bubnov, kes oskab „õigel ajal lahkuda“. Lukaa ei tule arvesse, tema on alati ja kõikjal ajutiselt. Vähemtähtis ei ole ka öömajaliste valik nende sotsiaalse, konfessionaalse ja kutsealase kuuluvuse alusel. XIX sajandi nimekas usuteadlane Brjantšaninov kirjutas: „...muhameedlased ja muud isikud, kes kuuluvad vääratesse religioonidesse, moodustavad põrgu omandi ning on ilma jäetud igasugusest lootusest lunastusele, sest nad on ilma jäetud Kristusest, ainsast, kes aitaks neil pääseda. Lootusest lunastusele on ilma jäetud ka need õigeusklikud kristlased, kes on ahminud kokku vaimseid kannatusi ning astunud nende vahendusel suhtlusse saatanaga, katkestades suhtluse Jumalaga. Kannatused on hinge patused harjumused, mis pärinevad kauaaegsest ja sagedasest patust,



olles muutunud otsekui loomulikeks omadusteks. Need patud on: kõhuorjus, joomarlus, kiimalisus, jõudeelu, millega kaasneb Jumala unustamine, pika viha pidamine, julmus, rahaahnus, ihnus, norutamine, laiskus, silmakirjalikkus, valelikkus, varastamine, auahnus, uhkus jne“.



TEGELASTE NIMEDEST

Mihhail Ivanov Kostõljov. Nimele Mihhail ja Ivan juured on heebrea keeles, esimene tuleneb väljendist „kes on nagu Jumal“, teine „Jumal on armuline“. Kostõljov on tuletatud vene tegusõnast *костыльничать* (kerjuslikult nuruma). Üks Vene böliinade tuntud kangelasi on Mihhailo Potõk, Ivani poeg (hüüdnimi Potõk tähendab hulkurit, rändurit, rändlaulikut). Tema naine, tsaaritar Marja Valge Luik petab teda noore ja ilusa tsaari Ivan Okulevitšiga ning muudab oma mehe kiviks. Märkigem samuti, et üks kõige tähtsamaid tegelasi pühakirjas on peaingel Miikael, kes etendab Jumala juures inimeste eestkostja rolli. Ta seisab oma väega taevase Jeruusalemma värava valves, olles hauataguse maailma kaitsja ja hingede juhtija.

Vassilissa – *βασιλίσσα* (*basilissa*) – kr ‘kuninganna’, ‘valitsejanna’. Nimi on kõlaliselt sarnane fantastilise koletise basiliski nimega, keda peetakse saatana metafooriks. See koletis paistab silma erilise julmusega, tapab pilgu või hingeõhuga (harvem sisinaga).

Nataša ehk Natalja – nimi on tuletatud ladinakeelsest väljendist *dies natalis* ehk „sünnipäev“, mille all peetakse silmas Kristuse sündimise päeva.

Medvedev. Tsensor S.Trubatšov (1902) nõudis, et politseinik Medvedev muudetaks lihtsaks eru-



sõduriks, sest „politseiametniku osalemine paljudes öömajaliste tempudes on laval lubamatu“.

Vaska Pepel. Vaska ehk Vassili – *Βασίλειος* (*basi-leus*) – kr ‘kuningas’. Pepel – *nenel* – vn ‘tuhk’. Idaslaavlaste hulgas on tuntud muinasjutt Ivan Popjalovist, kes lebas kaksteist aastat tuhas, kuid raputas selle endalt maha ning tappis ja põletas seejärel lohe, tuha aga puistas laiali.

Kleštš. Täisnimega Andrei Mitritš kutsub Kleštši ainult Anna (kahel korral). Arvatakse, et see on üks nimekaotuse ilminguid („Ilma nimeta – pole inimest ...“). Nime Andrei kasutatakse folklooris tavaliselt hädavarese, päevavarga tähistamiseks. Vormi „Andrjuška“ kasutavad Kleštši poole pöördudes Pepel, Kostõljov ja Parun – teatud mõttes „eliit“: mittetöötav varas, peremees ja aristokraat, ehkki endine. Hüüdnimega sarnanev perekonnanimi Kleštš on vana mittekiriklik eesnimi, mis hiljem on muutunud perekonnanimeks ning tuleneb vereimejast putukast (*κλειψ* – vn ‘täi’). See perekonnanimi näib kalambuurne: ühelt poolt on Kleštš „ime-nud“ end Anna külge, teiselt poolt klammerdub ta kõigest väest elu külge, loodab põhjast välja rabelda, kolmandalt poolt aga harjub järk-järgult öömajaga, muutudes üheks neist „kirpudest“, kes on „kõik mustad ja kõik kargavad“, nagu räägib Lukaa.



Anna – אַנָּה (*ḥannâ*) – hbr ‘örn’, ‘graatsiline’, ‘armuline’, ‘kaastundlik’. Nimevalikut võib ehk seletada vene kõnekäänuga „Анна бесталанна“ ehk õnnetu Anna (*малан* – vn ‘saatus’).

Nastja ehk Anastassia – nimi pärineb kreeka-keelsest sõnast *ἀνάστασις* (*anastasis*) tähendusega „ülestõusnud“, „taassündinud“. Ei ole välistatud, et nimevalik tuleneb tuntud rahvalikest ütlemistest nagu „Käis Nastja õnnetusi mööda“ või „Tulid Nastjale hädad ja õnnetused“.

Kvašnja – hüüdnimi iseloomustab nii Kvašnja välimust kui ka tema tegevusala: *квашня* – vn ‘leivaastja’, tünn või toober, kus hapendatakse tainast, tehakse leiba.

Bubnov – see perekonnanimi tuleneb vanast hüüdnimest *Бубен* (vn ‘trumm’), mis anti: meistrile, kes valmistab löökriistu; sellele, pidevalt lobiseb, arusaamatult pomiseb, lobamokale, valevorstile, kelmile; laostunule või kaardimängus kaotanule (kaardimasti nimetuse järgi), samuti vaesunud hädavaresele; lollpeale, laiskvorstile ning priileivasööjale.

Parun. Nagu Gorki rääkis V. I. Katšalovile, on Parun kirjutatud maha „elavalt inimeselt, parun Bucholtzilt, põhjajoonud paljasjalgselt, kes oli sat-



tunud Nižni Novgorodi öömajja ...“ IV vaatuses räägib Parun oma suguvõsast: tema esiisa oli Gustave Débile, kes oli saabunud Venemaale Prantsusmaalt Katariina II ajal. Prantsuse keeles tähendab *débile* nõrka, võimetut, saamatut, idiooti, naeruväärset, aga Gorki võis selle nime välja mõelda ka lihtsalt prantsusepärase kõla tõttu.

Satin. Gorki rääkis Stanislavskile ühest paljasjalgest, kelle pealt ta Satini tegelaskuju maha kirjutas. See mees „sai kannatada, kuna armastas ennast-salgavalt oma õde“. Viimane oli abielus ametnikuga, ja see raiskas riigi raha. „Satin hankis raha ja päästis nii oma õemehe, kuid see reetis ta jultunult, kinnitades, et Satinil on pikad näpud. Satin tappis vihahoos õemehe ja ta mõisteti asumisele. Õde suri. Hiljem tuli sunnitööline asumiselt tagasi, käis palja rinnaga mööda Nižni Novgorodi ringi, väristades kätt, ning palus prantsuse keeles almust daamidelt, kes talle seda ka meeeldi andsid tänu tema maailmiselt romantilisele välimusele“. Kirjanik rääkis ka, et Satinil „oli teisik – ühe revolutsionääri vend, kes lõpetas oma elu enesetapuga vanglas“. Mõned uurijad näevad Satinis „pimeduse vürsti“ Saatana nime kajastust. Võib ka oletada, et Satin ei ole perekonnanimi, vaid hüüdnimi.

Näitleja. A. D. Grinevskaja mälestuste kohaselt külastas tihtipeale ajalehe Nižegorodskaja Listok

toimetust (millega M. Gorki koostööd tegi) paljasjalgne, kes „hõljus kerge varjuna sisse ... tutvustas end pidulikult näitleja Kolossovski-Sokolovskina ja küsis asjalikult, ilma igasuguse alandlikkuseta, viit kopikat, et pead parandada“. Ta oli umbes 35-aastane, üsna kena ja sümpaatse, intelligentse näoga, nukrate, alati häguste sinakate silmadega ... Olles palutud summa kätte saanud, hoidis ta tavaliselt minu mündiga kätt, tegi tänutäheks jalaga „kraapsu“, suudles mu kätt tugevasti, ütles armastusväärset algul vene ja seejärel prantsuse keeles või hakkas deklameerima monolooge oma kunagi mängitud rollidest ...“ Näitleja nimi Svertškov-Zavolski on tõenäoliselt tuletatud eelmainitud Kolossovski-Sokolovskist, kusjuures ka see on tähenduslik, kui mõelda vanasõnadele ja valmidele ritsikast (*сверчок* – vn ‘ritsikas’).

Lukaa ehk Luukas oli üks Kristuse seitsmekümnest jüngrist, kelle ta saatis „igasse linna ja paika, kuhu Ta ise tahtis minna“, ühe kanoonilise evangeeliumi ja „Apostlite tegude“ autor ning vilunud arst. Arvatakse, et ta oli üks neist kahest jüngrist, kellele Emmause teel ilmutas end ülestõusnud Kristus. Oma evangeeliumis rõhutab Luukas Kristuse armastust vaeste, liiderlike naisterahvaste ja üldse patuste vastu. Samal ajal assotsieerub näidendi vanamehe nimi Lukaa selgelt venekeelse sõnaga „*лукавый*“, mis tähendab kavalat ja kaalut-

levat, salakavalat, kinnist ja kurja, petlikku, teesklevat, kahepalgelist ja kuritahtlikku. Saatan võtab uskumuste kohaselt tihtipeale vanamehe kuju.

Aljoška elukutse ei ole määratletud arvatavasti mitte niisama: vene fraseoloogias tähendab kingsepp (*сапожник*) parandamatut joodikut, kadunud inimest.

Pootshaak. Laadija, kes kannab raskusi konksu, spetsiaalselt painutatud naela abil.



TEKSTI- JA SÕNASELETUSI

„Saatuslik armastus“. Sellise nimega romaan ilmus tõepoolest 1901. aastal venekeelses tõlkes saksa kirjanduskult Ernst von Wildenbruchilt, kuid siinkohal mängib ilmselt ennekõike rolli teose imalalt kõlav pealkiri. Nastja jutustatud sündmuse, mida Parun ütleb teda raamatust lugenud olevat, Wildenbruchi romaanis ei esine.

Organon. Satin kalambuuritseb: sõna „organon“ esialgne tähendus oli instrument, tööriist; kuid juba antiikajal tähendas see eelkõige muusika- (siit ka *орган* – vn ‘orel’) ja kirurgiriistu, samuti kehaosi, eriti meelegaaneid. Ülekantult tähistas see sõna loogikat kui filosoofia instrumenti (siit tuleneb Aristotelese loogikatraktaatide koondnimetus „Organon“). Seega on „alkoholist mürgitatud“ mitte organism, vaid meelegaanid ja mis peamine – mõistus.

Sikambrid – Reini kallastel elanud vanagermaani hõim. Satin kasutab seda sõna barbari, võhiku tähenduses.

Makrobiootika – elu pikendamine õige toitumise abil. Ühe selle teooria alusepanija Christoph Wilhelm Hufelandi raamat „Elu pikendamise kunst. Makrobiootika“ ilmus vene keeles esmakordselt aastal 1852.



Transtsendentaalne (piiridest väljuv). Filosoof I. Kanti üks põhiseisukohti, mis tähendab midagi mõistusele algselt omast ning mis määrab selle kogemuse; transtsendentaalsed vormid on Kanti järgi ruum, aeg, põhjuslikkus, paratamatus ja teised kategooriad. Kuigi Satin veenab Bubnovi, et ta on selle sõna tähenduse „unustanud“, ei ole seda muidugi siin juhuslikult kasutatud. Põhja elanik – „paljas inimene“ on Bubnovi sõnul otsekui heidetud välja ajaloolisest elust ja satub „olematusse“.

„Ja mina nägin parajasti väga ilusat und ...“
Unenäo sümboolika on mitmetähenduslik. Näiteks assotsieerub kalapüük vargusega. Rahva ettekujutluse kohaselt tähendas unes nähtud kala pisaraid, aga kui see oli sogases vees, siis surma. Slaavlaste uskumuse kohaselt muutub neljakümneaastane karpkala, samuti neljakümneaastane madu lenda- vaks loheks. Vrd Satini tõlgendusega Vaska unenäole: „See polnudki latikas, oli Vassilissa ...“ (tema isanimi on Karpovna; *капн* – vn ‘karpkala’).

Gibraltarr – õigesti Gibraltar, Aafrika ja Euroopa vaheline väin, mida iidsetel aegadel peeti „maailma otsaks“. Satin, hea haridusega inimene, moonutab seda nimetust kahtlemata meelega, haarates sinna kaks kokkukõlavat ja semantiliselt lähedast sõna: *зубель* ja *mapmap* (vn ‘hukatus’ ja ‘põrgu’), külgneb maailma ots ju „teise ilmaga“.

Sardanapal (Assurbanipal, kr Sardanapalos) – Assüüria viimane valitseja (valitses 668–626 e.m.a), kes paistis silma oma luksuselembuse poolest, mistõttu tema nimi muutus üldnimeks. Oma raidkirjades iseloomustab Assurbanipal end kui hoolitsevat valitsejat, vaprat sõdalast, kartmatut jahimeest ning tarka, kes valdas kõiki teadusi, kunste ja töid, kuid valitseja kirjavahetusest on teada, et tegelikult oli ta nõrga tervisega ega osalenud peaaegu kunagi isiklikult sõjakäikudes. Ent ta kogus tohutu raamatukogu – üle 20 000 savitahvli, tolle aja teadmiste ja kirjanduse omamoodi entsüklopeedia.

Nebukadnetsar – Babüloonia kuningas Nebukadnetsar II (604–562 e.m.a) vallutas 597 e.m.a. teistkordselt Jeruusalemma ja purustas templi, viies suure osa juutidest Paabeli vangipõlve. Piiblis kujutatakse teda kui võimsat valitsejat, kellelt võeti kuningriik ja kes aeti inimeste juurest minema. 19. sajandil samastati teda sageli Antikristusega.

„... nagu nelikümmend tuhat joodikut ...“ – sõnastatakse ümber Hamleti repliik „ka nelikümmend tuhat venda ei ületaks mind armukülluselt“, millega ta kinnitab oma armastust Ophelia vastu. (W. Shakespeare, „Hamlet“, eesti keelde tõlkinud Doris Kareva ja Anu Lamp)

„Olen teel taassünnile,“ nagu ütles ... kuningas ... Lear!“ Shakespeare'i kuningas Lear niisuguseid sõnu ei ütle, tegemist on Näitleja enda väljamõeldud lausega. Sama kehtib repliigi „Siia, mu ustav Kent ...“ kohta.

Mikluhho-Maklai. Nikolai Mikluhho-Maklai (1846–1888) oli teadlane, ühiskonnategelane ja kuulus rännumees, kes käis teaduslikel reisidel Uus-Guineas, Filipiinidel, Indoneesias ja Austraalias, et uurida sealseid põliselanikke.

„Kalu püüdes koolnu meie võrku jäi ...“ B-béranger' ... luuletus!“ Tegelikult tsiteerib Näitleja Puškini luuletust „Uppunu“ (1828).

Kargajad ja õiglaste maa. Kargajad ehk rändajad oli vanausuliste sekt, mille asutas XVIII sajandi lõpul ärakaranud sõdur Jefimi. Kargajate õpetuse lähtepunkt oli peatse maailmalõpu kinnitamine, kõrvalehoidmine riiklikest kohustustest ja haldus-ettekirjutustest, keeldumine perekonnast ning põgenemine inimtühjadesse kohtadesse või enda peitmine salajastesse varjupaikadesse. Gorki oli tuttav paljude vanausuliste ja sektantidega ning tundis põhjalikult nende kirjandust. Kargajate sektis oli laialt levinud legend maast, kus „kõik on terviklikul kujul, kogu täiuses ja ilus särab iidne vagadus, kus on säilinud ketserlusest määrimatu hierarhia



ning kus igasuguste eluliste hüvede külluse juures valitseb üldine usuvabadus ...“ Tomski kargajate hulgas oli kuni XIXsajandi lõpuni inimesi, kes läksid otsima seda püha („õiglaste“) maad – Belovodjet või Opona kuningriiki. „Opona kuningriigi (*опона-занин*, vn 'kate', 'eesriie') otsimine oli põline Vene üritus,“ on Gorki kirjutanud, „tuhanded ja tuhanded don Quijoted nikastasid sellega oma ajud ja murd-sid südamed ... See oli rahvuslik haigus, midagi ajaloolist ja meile lahutamatult omast. /---/ Me ei usu hea elu võimalikkusse maa peal ning siit tuleneb ... põgenemine elu eest metsadesse ja kõrbetesse.“

„Sa ütle mull', tark, lemmik jumalate ...“ Tsitaat Puškini luuletusest „Laul targast Olegist“ (1822).

Hera. Kreeka mütoloogias Zeusi abikaasa ja õde, Olümpose ülemjumalanna.

Aphrodite. Kreeka mütoloogias armastuse, ilu, viljakuse, igavese kevade ja elu jumalanna.

Lachesis ja Atropos. Kreeka mütoloogias kaks kolmest moirast – öö tütrest, saatusejumalannast.

Melpomene. Kreeka mütoloogias tragöödia muusa, üks Zeusi ja Mnemosyne üheksast tütrest.

„Te õgige end laiaks, sünged ajud“, „Auk see ainult mulle hauaks jäeti ... suren üksi, jõuetu ja väeti!“ Katkendid prantsuse luuletaja Pierre-Jean de Béranger' luuletustest.

„Inimene – see on tõde!“ Näidendit Pjatnitskile saates tunnistab Gorki, et selles on „palju liigseid inimesi ja ei ole mõningaid – vajalikke – mõtteid, Satini kõne inimesest ja tõest aga on kahvatu. Ent peale Satini ei saa seda keegi välja öelda ning paremini, eredamalt öelda ta ei suudaks. See kõne juba ise kõlab tema keelele võõralt. Aga mitte kuradit ei ole teha!“ Satini monoloog on kahtlemata poleemiliselt sihitud Dostojevski kuulsa Puškini-kõne vastu: „Lepi, uhke inimene!“. Omamoodi järelkaja Satini monoloogile võib aga leida Tšehhovi komöödias „Kirsiaed“, kus Ranevskaja teeb kolmandas vaatuses seltskonnale ettepaneku jätkata eelmise päeva jutuajamist uhkest inimesest.

Kroonupalat. Kroonupalatid pidasid arvet riigi tulude ja kulude üle maakondade ja kubermangude kassades, mis olid neile otseselt allutatud. Kroonupalatid korraldasid kauplemist, määrasid karistusi kroonuvalitsuse põhikirjade rikkumise eest ning tegelesid revisjonidega.

Töörühm

Lavastusjuht Mart Saar

Etendusteenistuse juht Kristi Pumbo

Dekoratsioonid Gert Lombiots, Tiit Villemsoo,
Airi Look, Rene Vernik, Grete Saluste

Kostüümid Ene Palu, Aalja Soome, Airiin Saar,
Tiina Uiho, Jaana Leib

Heli Haar Tammik, Arbo Maran, Indrek Tiisel,
Lauri Urb, Nikita Šiškov

Valgus Neeme Jõe, Teet Orupõld, Talis Toit, Sten
Ojaperv, Margus Sepman

Rekvisiit Terje Kessel-Otsa, Veeli Tamm, Margus
Mänd, Liisa Tetsmann

Grimm Anu Konze, Enda Karimõisa, Annifrid
Muda, Marika Paesalu, Heldi Aun-Trepp

Riietajad Külli Pavelson, Anneli Kõrvel, Õnne
Meronen, Maris Mihašova

Lava Jaak Kaljurand, Jaan Kaljurand, Tarvo Elblaus,
Jarko Rahnel, Joonas Eskla, Ilmar Aru, Rein Jurna,
Ando Tammsaar

Tallinna Linnateatri toetajad ja koostööpartnerid

Tallinna Kultuuriamet
Kultuuriministeerium
Eesti Kultuurkapital

Hooaja peatoetaja Utilitas

Suurtoetajad Espak, Nordecon, ABC Motors

Toetajad Advokaadibüroo COBALT,
Advokaadibüroo TurnStone, Collistar,
Dr. Hauschka, Floorin, Igepa, Ilotrükk,
e-toidupood FOODMOOD, Medicum,
Meedius Eesti, MyFitness, Pariisi Vesi,
Pro Beauté, Ühisteenused

Publikut kostitavad Paulig, Fazer Eesti,
Greenfield, Marmiton, Reval Kondiiter

Lavastuse trupp tänab **Ilzija Ahmeti** ja **Kristi Ockbat**.

LEIDA RAMMO LINNATEATRI FOND

Eesti Rahvuskultuuri Fondi juures tegutseva Leida Rammo Linnateatri fondi eesmärgiks on toetada Tallinna Linnateatrit ning tunnustada teatri loomingulist kollektiivi.

Annetusi Leida Rammo
Linnateatri fondile saab teha:

Saaja: Sihtasutus Eesti
Rahvuskultuuri Fond

Pank: EE672200221001101347
SWEDBANK

Selgitus: Annetus
Leida Rammo Linnateatri fondi



TALLINNA LINNATEATER ON EESTI ESIMENE ROHELINE TEATER!

Loe rohelise kontori kohta lisaks: ekja.ee/et/roheline-kontor/

See kavaleht on valmistatud
Ecolabeli sertifikaadiga
märgistatud paberist.

